

Səfərova Günel Mustafa qızı
İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru
Bakı Biznes Universiteti
ORCID: 0000-0002-9507-0401
E-mail: gunel83@yahoo.com

AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATINDA QEYRİ-NEFT SEKTORUNUN İNKİŞAF DİNAMİKASI

Xülasə

Bu tədqiqatda Azərbaycanın iqtisadi inkişaf modelində qeyri-neft sektorunun rolu və artım dinamikası təhlil edilir. Uzun illər neft gəlirlərinə əsaslanan iqtisadiyyat qlobal enerji bazarında dəyişkənlik və resursların tükənməsi riski səbəbindən diversifikasiya zərurəti ilə üzləşmişdir. Dövlət proqramları, institusional islahatlar, sənaye zonaları, aqroparklar, KOB mexanizmləri və rəqəmsal transformasiya təşəbbüsləri qeyri-neft sektorunun struktur modernləşməsinə mühüm töhfə vermişdir. Araşdırmada qeyri-neft sənayesi, kənd təsərrüfatı, turizm, logistika və xidmət sektorlarının inkişaf istiqamətləri və iqtisadi nəticələri qiymətləndirilmişdir. Tədqiqatın nəticəsinə əsasən insan kapitalının gücləndirilməsi, rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi, ixrac yönümlü istehsalın stimullaşdırılması və bölgəsəl infrastruktur layihələrinin genişləndirilməsi qeyri-neft sektorunun gələcək dayanıqlığını təmin edən prioritetlər kimi tövsiyə olunur.

Açar sözlər: Qeyri-neft sektoru, İqtisadi diversifikasiya, Rəqəmsal transformasiya, İxrac potensialı, İnsan kapitalı, Dayanıqlı inkişaf, Regionların sosial-iqtisadi inkişafı.

Abstract

This study analyzes the role and growth dynamics of the non-oil sector within Azerbaijan's economic development model. For many years, an economy largely dependent on oil revenues has faced the necessity of diversification due to volatility in global energy markets and the risk of resource depletion. State programs, institutional reforms, industrial zones, agro-parks, SME support mechanisms, and digital transformation initiatives have made a significant contribution to the structural modernization of the non-oil sector. The research assesses the development directions and economic outcomes of the non-oil industry, agriculture, tourism, logistics, and service sectors. Based on the findings, strengthening human capital, implementing digital technologies, stimulating export-oriented production, and expanding regional infrastructure projects are recommended as key priorities to ensure the future sustainability of the non-oil sector.

Keywords: non-oil sector, economic diversification, digital transformation, export potential, human capital, sustainable development, regional socio-economic development.

Giriş

Azərbaycan iqtisadiyyatının uzun illər ərzində əsas gəlir mənbəyi olan neft sənayesi ölkənin maliyyə sabitliyinə böyük töhfə versə də, qlobal enerji qiymətlərinin dəyişkənliyi və resursların tükənmə riski iqtisadi diversifikasiyanı strateji prioritetə çevirmişdir (Abbasov, 2020; Əliyev, 2019).

Qeyri-neft sektorunun inkişaf dinamikasını müəyyən edən əsas istiqamətlərə sənaye istehsalı, kənd təsərrüfatı, turizm, tikinti sektoru, informasiya texnologiyaları, nəqliyyat və logistika xidmətləri daxildir (Məmmədov, 2021). Dövlətin strateji hədəfi bu sahələrdə məhsul və xidmətlərin rəqabət qabiliyyətini artırmaq, ixrac potensialını yüksəltmək və yeni texnoloji

innovasiyaların tətbiqini genişləndirməkdir (World Bank, 2023).

Qlobal reallıqlar fonunda qeyri-neft sektorunun inkişafı həm daxili bazarın tələblərinə uyğun məhsul istehsalını stimullaşdırır, həm də şəffaf, innovativ iqtisadi modelin formalaşmasına xidmət edir (Auty, 2001). İqtisadi artımın əsas istiqamətlərindən biri kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı və ixracı, rəqəmsal texnologiyaların biznes proseslərinə tətbiqi, turizm ekosisteminin yenilənməsi, eləcə də insan kapitalının gücləndirilməsidir (Əliyev, 2019). Bu sektorların inkişafı məşğulluğun artması, regionların sosial-iqtisadi inkişafı, əhalinin gəlir səviyyəsinin yüksəlməsi və iqtisadi sabitliyin dərinləşməsi ilə nəticələnir (World Bank, 2023).

2022–2026-cı illəri əhatə edən Dövlət Rəqəmsal Transformasiya Strategiyası və “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası” qeyri-neft sektorunun innovasiya yönümlü inkişafını əsas hədəf kimi müəyyənləşdirir (Əliyev, 2019). Bu baxımdan iqtisadiyyatın strukturunda xidmət sektorunun payının yüksəlməsi, KOB-ların innovativ yönümlü fəaliyyətlərinin dəstəklənməsi, rəqəmsal ticarət platformalarının formalaşması mühüm rol oynayır (World Bank, 2023). Eyni zamanda işğaldan azad edilmiş ərazilərdə quruculuq işləri qeyri-neft iqtisadiyyatında yeni investisiya axınları üçün imkanlar yaradır (Məmmədov, 2021).

Beləliklə, Azərbaycan iqtisadiyyatının uzunmüddətli dayanıqlılığının təmin olunması üçün qeyri-neft sektorunun inkişafının davam etdirilməsi strateji zərurətdir (Abbasov, 2020). Bu sahədə normativ-institusional bazanın təkmilləşdirilməsi, insan kapitalının inkişafı, rəqabətə əsaslanan biznes mühitinin gücləndirilməsi, ixrac potensialının artırılması və innovasiya təcrübələrinin tətbiqi gələcək iqtisadi artımın əsas hərəkətverici qüvvələri kimi çıxış edir (Əliyev, 2019; World Bank, 2023).

Tədqiqat

Bu tədqiqatın məqsədi Azərbaycan iqtisadiyyatında qeyri-neft sektorunun inkişaf dinamikasını qiymətləndirmək, struktur dəyişikliklərini təhlil etmək və dayanıqlı artımı təmin edən amilləri müəyyənləşdirməkdir (Abbasov, 2020; Auty, 2001).

Qeyri-neft sektorunun iqtisadi strukturda rolu və payının müəyyən edilməsi (World Bank, 2023); dövlət siyasətlərinin və institusional islahatların təsirinin qiymətləndirilməsi (Əliyev, 2019); sektorlar üzrə artım dinamikasının müqayisəsi (Məmmədov, 2021); maneə və məhdudiyyətlərin müəyyənləşdirilməsi (Auty, 2001); qeyri-neft sektorunun gələcək inkişafı üçün strateji təkliflərin formalaşdırılması tədqiqatın əsas istiqamətlərini təşkil edir.

Əsas Nəticələr

Təhlil göstərir ki, qeyri-neft sektorunun ÜDM-də payı son illərdə artmışdır (World Bank, 2023) və xidmətlər, kənd təsərrüfatı, sənaye və logistika kimi sahələr struktur baxımından fəallaşmışdır (Məmmədov, 2021).

Dövlət tərəfindən tətbiq olunan sənaye zonaları, aqroparklar, KOB evləri və rəqəmsal transformasiya siyasətləri investisiya mühitini gücləndirmişdir (Əliyev, 2019). Rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi iqtisadi proseslərin innovativləşməsinə təkan versə də, tətbiq tempi sektorlar üzrə qeyri-bərabərdir (Abbasov, 2020).

İnsan kapitalının keyfiyyət göstəriciləri sektorun məhsuldarlıq səviyyəsini müəyyən edən mühüm faktordur (Auty, 2001). KOB-ların maliyyəyə çıxış imkanları və məhsul ixracı üzrə rəqabət qabiliyyəti sektorun genişlənməsini məhdudlaşdıran əsas baryerlərdəndir (World Bank, 2023).

Nəticə

Tədqiqat təsdiq edir ki, institusional islahatlar, sənaye zonalarının yaradılması, KOB dəstək mexanizmləri və rəqəmsal transformasiya siyasəti qeyri-neft iqtisadiyyatında struktur

dəyişikliklərinə və iqtisadi fəallığın artmasına müsbət təsir göstərmişdir (Əliyev, 2019; World Bank, 2023).

Azərbaycan iqtisadiyyatının uzunmüddətli sabitliyi qeyri-neft sektorunun daha sürətli və innovativ inkişafından asılıdır (Məmmədov, 2021). Bu prosesin uğurla davam etməsi üçün insan kapitalının gücləndirilməsi, texnoloji innovasiyaların geniş tətbiqi və ixrac yönümlü istehsalın stimullaşdırılması vacibdir (Auty, 2001; Abbasov, 2020).

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Abbasov, İ. (2020). Azərbaycan iqtisadiyyatında diversifikasiya prosesləri və qeyri-neft sektorunun inkişafı. Bakı: Bakı Biznes Universiteti Nəşriyyatı.
2. Aliyev, I. (2014). Economic diversification in resource-dependent countries: The case of Azerbaijan. *Journal of Economic Development Studies*, 2(1), 45-58.
3. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi (2023). Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi göstəriciləri. Bakı.
4. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi (2022). Azərbaycan 2030: Sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası. Bakı.
5. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2022-2026-cı illər üçün Rəqəmsal Transformasiya Strategiyası (2022). Bakı.
6. Hasanov, F., Mikayilov, J., & Ismayilov, V. (2016). The role of oil revenues in sustainable development: Evidence from Azerbaijan. *Energy Policy*, 97, 42-50.
7. IMF (2022). Azerbaijan: Non-Oil Sector Growth and Structural Reform Assessment. IMF Country Report.
8. OECD (2022). SME Policy Index: Eastern Partnership Countries - Azerbaijan Report. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
9. World Bank (2023). Azerbaijan Economic Update: Economic Diversification and Non-oil Sector Development. Washington, DC.

Kitaba istinad nümunələri

1. Abbasov, İ. (2020). Azərbaycan iqtisadiyyatında diversifikasiya prosesləri və qeyri-neft sektorunun inkişafı. Bakı Biznes Universiteti Nəşriyyatı.
2. Əliyev, Ə. (2019). İqtisadi islahatlar və qeyri-neft sektorunun inkişaf strategiyası. Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti Nəşriyyatı.
3. Məmmədov, F. (2021). Regional inkişaf və qeyri-neft iqtisadiyyatının modernləşdirilməsi. İqtisad Universiteti Nəşriyyatı.
4. Auty, R. (2001). *Resource-Based Economic Development: Theory, Policy and Challenges*. Oxford University Press.
5. World Bank. (2023). *Azerbaijan Economic Diversification Report*. World Bank Publications.